

**ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ
В УКРАЇНІ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ
ПРО ПРАВОВУ ДОПОМОГУ**

І.М. Проценко

*молодший науковий співробітник
відділу міжнародного права та порівняльного правознавства
Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України;
викладач кафедри цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Одним із ефективних заходів забезпечення прав громадян однієї держави на території іншої є укладення міжнародних договорів про правову допомогу та правові відносини в цивільних та кримінальних справах (далі – міжнародні договори про правову допомогу). Основна мета договорів такого роду полягає в забезпеченні громадянам однієї держави національного режиму на території іншої, й перш за все, в питаннях їх доступу до правосуддя та при використанні ними способів і засобів захисту своїх прав у суді. Укладення міжнародних договорів про правову допомогу відповідає духу розвитку сучасної цивілізації, для якої характерним явищем є зрівняння в правах людей, незалежно від їх державної приналежності. Тому потрібно надзвичайно уважно ставитися до формулювання положень цих міжнародних договорів, оскільки їх недоліки можуть призвести до обмеження чи порушення прав іноземних громадян.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Договори про правову допомогу доволі докладно вивчені наукою міжнародного права та міжнародного приватного права України. Вони стали предметом наукового дослідження Г.В. Галуценка, В.М. Гребенюка, А.Г. Хачатуряна, Л.З. Павлик тощо. Однак юридична практика України постійно демонструє нам проблеми, що виникають у зв'язку із застосуванням конкретних договорів про правову допомогу. Тому дослідження положень міжнародних договорів про правову допомогу, укладених між Україною та іншими державами, є завжди актуальним і нагально необхідним.

Метою написання даної статті є аналіз окремих проблем практичного застосування Угоди між Україною та Турецькою Республікою про правову допомогу та співробітництво в цивільних справах 2000 р. [1] (далі – Угода), а також пошук шляхів їх подолання.

Основні результати дослідження. Обрання Угоди між Україною та Турецькою Республікою про правову допомогу та співробітництво в цивільних

справах 2000 р. в якості предмету дослідження обумовлюється тим, що їй при-
таманні суттєві недоліки, багато її положень не відповідають сучасному рівню
розвитку міжнародного приватного права й всі ці обставини можуть негативно
вплинути на міцні зв'язки, що вже склалися між громадянами та юридичними
особами обох держав. Хоча наявність цих недоліків частково пояснюється
непрофесійним перекладом тексту договору на українську мову, зокрема, саме
цим може бути обґрунтовано використання ст. 12 Угоди понять «особистий
стан» та «особистий статус» як синонімів, причому в Україні навряд чи зна-
йдеться юрист, який зможе пояснити, що розуміється під поняттям «особист-
ний стан». А ось у ст. 16 Угоди вже йдеться про «особистий, сімейний та май-
новий стан». Також некоректно сформульована ч. 2 ст. 18 Угоди, в якій вста-
новлено, що правоздатність юридичної особи визначається законодавством
договірної сторони, на території якої знаходиться центральне управління
згідно з її статусом. Зрозуміло, що в цій статті мова йде про «центральный
орган управління, визначений як такий в статуті юридичної особи». Однак,
якщо суд буде змушений застосовувати цю норму Угоди, він повинен буде або
дотримуватися положень названої статті й встановлювати центральне управ-
ління в статусі особи, або шукати офіційний текст договору, викладений
англійською мовою, оскільки відповідно до ст. 43 Угоди у разі виникнення
суперечок у тлумаченні Угоди слід звертатися до тексту, викладеного англій-
ською мовою.

Ряд положень Угоди, в силу своєї недосконалої, можуть стати пере-
шкодою в реалізації фізичними особами своїх майнових прав. Це, зокрема,
добре демонструє наступна ситуація. Громадяни України, які проживають на
території України, розлучилися на території України. Вони мали на праві
спільної сумісної власності нерухоме майно, розташоване на території
Туреччини. Тепер, після розлучення, вони бажають розділити це майно між
собою. Зрозуміло, що суд перш за все повинен дати відповідь на питання, пра-
вом якої держави регулюватиметься розподіл майна між подружжям – правом
України чи правом Туреччини. Допоможе йому у відповіді на це питання колі-
зійна норма, яку, в силу примату міжнародного договору над національним
законодавством, слід шукати у вищезгаданій Угоді. Однак при обранні потріб-
ної колізійної норми, на підставі якої визначатиметься застосовне право, суд
може зіштовхнутися з певними перешкодами. Зокрема, він повинен буде оби-
рати між колізійною нормою, яка регулює майнові відносини між подружжям
та колізійною нормою, що регулює питання права власності на нерухомість.
Якщо він обере першу колізійну норму, тоді ситуація буде розв'язуватися за
правом України, якщо ж другу – за правом Туреччини. Адже, ст. 22 Угоди
«Особисті та майнові права подружжя» встановлює, що особисті та майнові
правові стосунки подружжя, які мають однакове громадянство, будуть регулю-
ватися законодавством тієї договореної сторони, громадянами якої вони є.
Однак ст. 27 Угоди «Право власності» говорить, що до нерухомості й права
власності на неї застосовується законодавство Договірної Сторони, на терито-
рії якої знаходиться нерухоме майно. Сторін спору дуже лякає перспектива
розглядати спір за правом Туреччини, оскільки їм невідомі правила поділу

майна у випадку розлучення, прийняті в цій державі. У суду ж є однаково вагомі аргументи як щодо застосування першої колізійної норми, так і другої. Адже, виходячи з основ теорії приватного права, всі його галузі регулюють майнові та особисті немайнові відносини. Сімейні право, як приватне право, також регулює майнові та особисті немайнові відносини, тільки ці відносини мають певну специфіку: вони виникають, змінюються і припиняються із шлюбу чи інших відносин між родичами, їх суб'єктом є подружжя, колишне подружжя чи родичі тощо. Ця специфіка обумовлює створення особливого правового регулювання цих відносин (закріпленого в Сімейному кодексі України) і особливих колізійних норм. Тому, відносини щодо майна (в тому числі і нерухомості), яке перебуває у спільній сумісній власності подружжя, за своєю суттю, є речовими відносинами, право спільної сумісної власності подружжя за своєю суттю є правом власності (в його розумінні цивільним правом), однак в силу своєї специфіки воно буде виступати складовою частиною майнових відносин подружжя і користуватися відповідним особливим правовим регулюванням.

Додатковим аргументом на користь того, що спільна сумісна власність подружжя розглядається в Україні як складова майнових відносин подружжя, а не складова такого інституту цивільного права, як право власності, свідчить той факт, що Пленум Верховного Суду часто роз'яснює питання застосування законодавства, які виникають при розгляді судом справ про поділ спільного майна подружжя разом із питаннями, що виникають у зв'язку із укладенням та розірванням шлюбу, а не при розгляді питань, пов'язаних із правом власності взагалі, чи з правом власності на нерухомість. Це має місце, наприклад, в Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» від 21.12.2007 р. [2].

Також з тексту Роз'яснення Міністерства юстиції України «Правове регулювання особистих немайнових та майнових відносин між суб'єктами сімейних правовідносин» від 05.07.2011 р. [3] зрозуміло, що в ньому відносини щодо спільної сумісної власності подружжя сприймається як складова частина майнових відносин подружжя. До речі, в цьому Роз'ясненні дається досить широке визначення майнових відносин у сімейному праві. Під ним вважають врегульовані нормами сучасного законодавства відносини між суб'єктами права, в яких об'єктом є будь-які майнові блага (речі індивідуального користування, премії, нагороди, майно, набуте під час перебування у шлюбі, грошові утримання тощо). Якщо користуватися цим визначенням, то відносини щодо спільної сумісної власності подружжя є безумовно майновими відносинами і суд до регулювання вищезгаданої ситуації може застосовувати ст. 22 Угоди.

Однак, з іншого боку, дещо насторожує формулювання ст. 27 Угоди. Вона сформульована таким чином, що поширюється не просто на право власності, а на право власності на нерухомість. Це може породити думку, що дана норма спеціально створена для того, щоб регулювати всі питання, пов'язані з правом власності на нерухомість, незалежно від того, належить вона подруж-

жю чи іншим учасникам цивільних відносин. (Варто зауважити, що в міжнародному приватному праві переважає практика регулювання права власності на нерухомість правом держави, на території якої вона знаходиться, однак це правило не є аксіомою, оскільки, наприклад, в Законі України «Про міжнародне приватне право» 2005 р. [4] подружжя можуть обрати (а не зобов'язані) до регулювання спірних відносин щодо нерухомості право держави, на території якої нерухомість знаходиться). До того ж, ст. 27 Угоди написана не зовсім юридично чітко, адже вона називається «Право власності», однак поширюється не тільки на це питання, а на питання пов'язані з нерухомістю взагалі. Додатковим аргументом застосування цієї колізійної норми може послужити те, що згідно цивільного права України право спільної сумісної власності не є характерним виключно для сімейних відносин. Адже Цивільний кодекс України передбачає можливість виникнення права спільної сумісної власності не тільки у фізичних осіб, а й у юридичних, її суб'єктом може виступити держава, територіальні громади, якщо інше не встановлено законом (ст. 368 Цивільного кодексу України), а тому є підстави розглядати відносини щодо розподілу спільного сумісного майна подружжя не як складову інституту права власності.

Описана ситуація могла б і не виникнути, якби ст. 22 Угоди була більш розгорнутою і включала в себе пункт про поділ нерухомого майна між подружжям (адже це питання є одним з тих, що найчастіше розглядається в судах, а тому воно має отримувати належне правове регулювання). Натомість ця стаття страждає на некоректне формулювання, адже виходячи з назви, вона має регулювати майнові права подружжя, однак в самій статті йдеться вже про майнові правовідносини подружжя, які названі тут «майновими правовими стосунками подружжя».

Вирішенням судом цієї ситуації також могло бути спрощено, якби Сімейний кодекс України 2002 р. [5] давав би визначення майнових відносин подружжя. Окрім цього, цю проблему можна було б оминати, якби ще до звернення у суд сторони спору уклали договір про поділ майна, посвідчений нотаріально, однак з іншого боку, невідомо, чи буде такий договір юридично значимим на території Туреччини і тому сторонам спору краще відмовитися від такої можливості.

А поки що сторонам можна поради вдатися до певних хитрощів, якщо вони схиляються до розв'язання їх ситуації за правом України. Зокрема, позов слід подавати про поділ спільного сумісного майна подружжя і в жодному випадку не слід подавати позов про визнання права власності на $\frac{1}{2}$ частину нерухомого майна, оскільки це може створити підстави для застосування ст. 27 Угоди. В позов варто включити наступні фрази: або «свої вимоги позивач обґрунтовує нормами права України (зокрема, Сімейного кодексу України), визначеного в якості застосовного відповідно до ст. 22 Угоди», або «відповідно до ст. 22 Угоди особисті майнові відносини між подружжям регулюються правом держави, громадянами якої є подружжя, отже свої позовні вимоги позивач обґрунтовує правом України».

До позову можна додати висновок науково-правової експертизи, перед виконавцями якої варто ставити питання про те, чи регулюються відносини

ст. 22 Угоди, а не питання щодо того, до регулювання яких правовідносин застосовується ст. 22 і ст. 27 Угоди, оскільки це покаже проблему в застосуванні міжнародного договору, породить необхідність його тлумачення, а відповідно до ст. 41 Угоди, будь-які складнощі, що можуть виникнути у зв'язку із застосуванням цієї Угоди, мають вирішуватися дипломатичними каналами й ця обставина може тільки затягнути судовий процес.

Також сторони мають пам'ятати, що починаючи із стадії попереднього судового засідання вони можуть укласти між собою мирову угоду, яка, відповідно до ст. 39 Угоди буде визнана та виконана в Туреччині в тому ж порядку, що й судові рішення.

Загалом же слід зазначити, що суди України дуже неохоче застосовують право іноземної держави і використовують будь-яку можливість для застосування права України. Зокрема, відповідно до ст. 4 Закону України «Про міжнародне приватне право» 2005 р. у них є можливість довести, що ці відносини є більш тісно пов'язаними з правом України, а ст. 8 цього ж закону дозволяє суду застосовувати право України, якщо він не зможе в розумні строки встановити зміст іноземного законодавства.

Якщо суд все ж таки прийде до думки, що дані відносини мають регулюватися правом Туреччини, то сторонам спору не слід цього боятися, адже в Туреччині майно між подружжям ділять за тими ж правилами, що й в Україні (тобто за принципом рівних часток). До того ж, як зазначено було вище, суду прийдеться вживати заходів щодо встановлення змісту відповідного законодавства Туреччини (тобто, звертатися із запитом до Міністерства юстиції України, інших компетентних органів чи установ в Україні чи за кордоном, залучати експерта, тощо) і у разі, якщо йому не вдасться з'ясувати зміст іноземного законодавства, буде застосовувати право України.

Наостанок варто звернути увагу на ще одне положення Угоди. Якщо говорити про вищеописаний спір між подружжям, то зрозуміло, що для того, щоб уникнути продажу майна відповідачем, його дарування чи іншого розпорядження майном, особливо якщо в свідоцтві про право власності на майно стоїть тільки його прізвище, варто вже на стадії попереднього судового розгляду подати суду клопотання про вчинення заходів забезпечення позову (наприклад, його арешту). Однак ці процесуальні дії мають бути вчинені на території Туреччини, а отже, якщо суд винесе ухвалу про вчинення заходів щодо забезпечення позову, то вона може бути виконана тільки в тому випадку, якщо це передбачено Угодою. А в ній не має окремої статті, яка б поширювалася на виконання судових доручень за кордоном, хоча можливо воно може бути виконано на підставі того, що ці процесуальні дії включаються у поняття правової допомоги. Також їх може бути вчинено на підставі іншого міжнародно-правового договору – Гаазької конвенції з питань цивільного процесу 1954 р. [6] (учасницею яких є і Україна, і Туреччина).

Висновки. Проведене дослідження показує, що Угода між Україною та Турецькою Республікою про правову допомогу та співробітництво в цивільних справах 2000 р. не регулює всього обсягу відносин, які виникають у зв'язку з правовим співробітництвом між державами. Також вона містить багато неко-

ректно сформульованих, неправильно перекладених статей, що значно ускладнює реалізацію громадянами своїх прав. Відомства закордонних справ України та Туреччини мають розпочати переговори щодо внесення відповідних змін та доповнень у вищезгадану Угоду або ж розробити нову Угоду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Угода між Україною та Турецькою Республікою про правову допомогу та співробітництво в цивільних справах 2000 р. – Електронний ресурс [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/792_600].

2. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21.12.2007 р. – Електронний ресурс: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07.

3. Правове регулювання особистих немайнових та майнових відносин між суб'єктами сімейних правовідносин: Роз'яснення Міністерства юстиції України від 05.07.2011 р. – Електронний ресурс: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/n0048323-11.

4. Про міжнародне приватне право: Закон України 2005 р. – Електронний ресурс: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2709-15.

5. Сімейний кодекс України 2002 р. – Електронний ресурс: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2947-14.

6. Гаазька конвенція з питань цивільного процесу 1954 р. – Електронний ресурс: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_083.

Проценко І.М. Окремі проблеми застосування в Україні міжнародних договорів про правову допомогу

У статті розглянуто окремі проблеми практичного застосування положень Угоди про правову допомогу та співробітництво в цивільних справах, укладеної між Україною та Турецькою Республікою у 2000 р. Зокрема, найбільших дорікань заслуговують колізійні норми цієї Угоди, які є некоректно сформульованими, не регулюють значну частину правовідносин, і до того ж не правильно перекладені на українську мову. Також у статті окреслені певні шляхи подолання проблем, що можуть виникнути у зв'язку з недосконалістю Угоди.

Ключові слова: міжнародне приватне право, колізійна норма, міжнародний договір про надання правової допомоги, Угода між Україною та Турецькою Республікою про правову допомогу та співробітництво в цивільних справах 2000 р.

Проценко І.Н. Отдельные проблемы применения в Украине международных договоров о правовой помощи

В статье рассмотрены отдельные проблемы практического применения Соглашения о правовой помощи и сотрудничестве в гражданских делах, заключенного между Украиной и Турецкой Республикой в 2000 г. В частности, крупнейших нареканий заслуживают коллизионные нормы данного Соглашения, которые некорректно сформулированы, не регулируют значительную часть правоотношений и к тому же не правильно переведены на украинский язык. Также в статье очерчены определенные пути преодоления проблем, которые могут возникнуть в связи с несовершенством Соглашения.

Ключевые слова: международное частное право, коллизионная норма, международный договор о предоставлении правовой помощи, Соглашение между

Украиной и Турецкой Республикой о правовой помощи и сотрудничестве в гражданских делах 2000 г.

Protsenko I. Individual problems in the application of international treaties of Ukraine on legal assistance

The article discusses some problems of practical application of the Agreement on Legal Assistance and Cooperation in civil matters, signed between Ukraine and the Republic of Turkey in 2000, in particular, deserve the biggest complaints conflict rules of this Agreement, which do not properly formulated, do not regulate a significant part to the legal and do not correctly translated into the Ukrainian language. The article also outlines some ways to overcome problems that may arise in connection with the imperfection of the Agreement.

Keywords: *private international law, conflict of laws rule, an international treaty on legal assistance, the Agreement between Ukraine and the Republic of Turkey on cooperation and legal assistance in civil cases in 2000.*

Стаття надійшла до редакції 22.10.2013.